

БӨЛІМ: ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ

Тарихты зерттеуде бұрмалаушылық болды ма?!

ЖАРИЯЛАНДЫ 01.02.2026	ТІРЕК СӨЗДЕР bilimger, тарих ғылымы, тарихи зерттеу, тарихи шындық, тарихты бұрмалау, ұлттық тарихи сана	СІЛТЕМЕ https://bilimger.kz/186913/
--------------------------	---	--

Рахатова Самал Болатовна

Қызылорда қаласы “Baiterek school “ жеке мектебінің тарих пәнінің мұғалімі

Аннотация: Мақалада тарихи зерттеулердегі бұрмалаушылық мәселесі қарастырылады. Тарихи деректерді әдейі өзгерту, саяси немесе жеке мақсатта фактілерді бұрмалау тәсілдері баяндалады. Тарихты қасақана бұрмалаудың себептері мен салдары талданып, оның ұлттық санаға тигізер қауіпті әсері көрсетіледі. Сондай-ақ тарихты объективті зерттеудің маңызы, шынайы деректерге сүйенудің қажеттілігі және кәсіби тарихшылар рөлі атап өтіледі. Сонымен қатар, тарих ғылымында ақиқатты сақтау жолдары да қарастырылады.

Кілт сөздер: тарихты бұрмалау, тарихи зерттеу, тарихи шындық, тарих ғылымы, ұлттық тарихи сана

КІРІСПЕ

Тарих – халықтың жады, өткеннің айнасы. Ал сіз тарихты оқыған кезде оның қаншалықты шынайы екеніне күмәнданған сәттеріңіз болды ма? Өкінішке қарай, кей кезде тарихи еңбектерде фактілер бұрмаланып берілетіні рас. Бұрынғы идеологиялық цензура мен бүгінгі жеке пайданы көздеу тарихты зерттеуде бұрмалаушылыққа жол ашты. Бұл мақалада «Тарихты зерттеуде бұрмалаушылық болды ма?» деген сұраққа жауап іздейміз. Тарихты әдейі өзгерту мысалдарын қарастырып, мұндай бұрмалаудың себептері мен зиянын талдаймыз. Сондай-ақ, шынайы өткенді танудың маңызын талқылаймыз.

ТАРИХТЫ БҰРМАЛАУ ДЕГЕН НЕ?

Тарихты бұрмалау – өткен оқиғаларды әдейі бұрыс түсіндіру немесе деректерді

өзгертіп көрсету. Бұл көбінесе саяси мақсатпен жасалады: құжаттар мен мәліметтер бұрмаланып, жалған дереккөздер пайдаланылады. Нәтижесінде жалпы жұрт тарихи шындықтың орнына өтірікке сеніп қалады. Мысалы, кейде тарихи қылмыстарды жоққа шығару, кейде белгілі тұлғаларды орынсыз дәріптеу де тарихты бұрмалауға жатады.

ИДЕОЛОГИЯ ЖӘНЕ ТАРИХТЫ БҰРМАЛАУ

Тарихты бұрмалаудың негізгі себептерінің бірі – идеологиялық ықпал. Өткен ғасырларда да, қазіргі кезеңде де билеушілер тарихты өз мүдделеріне бейімдеп келген. Мәселен, отаршыл империялар жаулап алған халықтардың тарихын жоққа шығаруға тырысты. ХХ ғасырдағы Кеңес Одағы тұсында тарих ғылымына үлкен қиянат жасалды: көптеген деректер жасырылып, тарихымыз біржақты жазылды. Қазақ халқының бай шежіресі бар болса да, мектеп оқулықтарында көбіне «аға халықтың» тарихы дәріптеліп, жергілікті тұлғалар ұмыт қалдырылды. Ата-бабамыздың талай ақиқаты айтылмай қалды.

Идеология тарихты бұрмалаудың қуатты құралына айналғанда, ұлттың санасы уланады. Ұлттың рухани болмысына әсер еткісі келген сыртқы не ішкі саяси күштер алдымен оның тарихына қол сұғады. Олар бөтен елдің немесе өз қоғамының өткенін бұрмалап, тіпті «мүлде мемлекет болмаған» деген сияқты жалған тұжырымдар таратады. Мұның айқын мысалы – отарлық кезеңдегі жазба еңбектерде жергілікті халықты «мәдениеті төмен, тарихы жоқ» қылып көрсету талпыныстары. Мұндай жалған тұжырымдар халықтың еңсесін түсіріп, өзін кем сезіндіруге бағытталды. Қазіргі күнде де геосаяси ақпараттық күресте кейбір елдер көршілерінің тарихын бұрмалап, өз саясаттарын ақтауға тырысады. Жуырда мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев та «кейбіреулер қазақтардың өз тарихы, мемлекеті болмаған деп жүр, ол – тарихымызды бұрмалау» деп ашық айтты. Расында, бір халықтың өзіндік шежіресін жоққа шығару – тарихи әділетсіздік қана емес, саяси арандатудың бір түрі.

ТАРИХИ БІЛІМСІЗДІК ПЕН ЖАЛҒАН МИФТЕР

Кейде тарихты бұрмалауға билік емес, білімсіздік пен жауапсыздық себеп болады. Тарихшы емес, бірақ қолына қалам алған кей жазушылар тарихи деректерді тек өз қиялымен өріп, көпке жалған мәлімет таратуы мүмкін. Әдеби шығарма жазған авторлар сөз өнеріне сүйеніп, оқиғаны көркемдеп жеткізеді де, оны оқыған жұрт оны ақиқат деп қабылдауы ғажап емес. Мысалы, бір көркем романдағы оқиға жұрт арасында шын тарихтай айтылып кетуі мүмкін. Ал ондағы деректер ойдан қосылған болса, бұл – тарихқа жасалған қиянат. Белгілі жазушы Б. Нұржекеұлы тарихи фактілерді ойдан қосуға болмайтынын, «ойдан тарих жасау – қылмыс» екенін айтқан. Шынында, тарихи шындықты бұрмалау – ұрпақ алдындағы зор жауапсыздық.

Кейбір адамдар әдейі өтірікті шындай көрсетуге тырысады. Мақсаттары – өз атын шығару немесе халықты сендіру арқылы бедел жинау. Мәселен, тарихи сенсация құған әуесқойлар шындыққа жанаспайтын «жаңалық» ашып, оны дәлелсіз жариялап жатады. Тарихи білімнің таяздығы да бұған ықпал етеді. Егер қоғам тарих туралы жүйелі білім алмаса, онда қисынсыз мифтерге сену оңай болады. Тарихты жеткілікті білмейтін жұрт даурықпа әңгімелерге тез иланғыш келеді. Сөзге шебер, бірақ ғылымға жоқ адамдар осындайда жалған деректерді таратып, көптің санасын өз пайдасына бұрып алады. Қазір ақпарат дәуірінде мұндай жағдайлар жиі кездеседі деуге болады.

ТАРИХТЫ БҰРМАЛАУДЫҢ САЛДАРЫ

Тарихты бұрмалау – зиянсыз қателік емес, оның салдары өте ауыр болуы мүмкін. Ең әуелі, бұрмаланған тарих ұлттың санасын улайды. Егер бір халық өз өткенін бұрмаланған түрде қабылдаса, шынайы болмысынан айырылып қалады. Ұлттық тарихи сана бұлдыр тартса, елдің болашаққа деген сенімі де әлсірейді. Өткенінен дұрыс сабақ алмаған қоғам қайта қателіктерді қайталауы мүмкін. Мысалы, тоталитарлық режимдердің қылмыстарын жасырып, ақтап көрсетсе, жаңа буын сол зұлматтардың қайталану қаупін түсінбей қалуы ықтимал. Сондықтан тарихи шындықты жасырмай айту – келешек үшін аса маңызды.

Тарихи өтірікке сенген ұрпақ шындық пен жалғанды айыра алмай, шатасады. Тарихты бұрмалау – келешек ұрпақты шатастыруға әкеліп соғады. Жалған ақпаратқа негізделген түсінік қалыптасқан сайын, жастардың тарихи бағдарында жаңылыстар пайда болады.

Сонымен бірге тарихты бұрмалау қоғамда алауыздық пен дұрдараздыққа апарады. Өткендегі оқиғаларды бұрмалап, кей топтарды орынсыз кінәлау немесе кейбірін артық дәріптеу – әлеуметтік әділетсіздікке соқтырады. Мысалы, тарихи оқиғалардың шынайы себептерін бұрмалау бір халықты екіншісіне қарсы қоюға пайдаланылуы мүмкін. Тарихи жалған айыптаулар мемлекеттер арасында да түсініспеушілік тудырады. Тіпті соғыс өрті тарихты әдейі бұрмалаған насихаттан тұтанған мысалдар бар. Сондықтан тарихты дұрыс түсінбеудің зардабы – елдік бірлікке қауіп, халықаралық қатынастарға сызат түсіру.

АҚИҚАТ ТАРИХ ҮШІН КҮРЕС

Тарихты бұрмалау болғанын мойындай отырып, енді мұндай қателіктерді қайталамау – біздің ортақ міндетіміз. Қоғамға шынайы, дұрыс жазылған тарих қажет. Ол үшін тарих ғылымы саяси ықпалдан тәуелсіз болуы тиіс. Бүгінде архив құжаттары ашылып, бұрынғы ақтаңдақтар жариялануда – бұл ақиқат тарихты қалпына келтіруге бағытталған маңызды іс.

Тарихшылардың кәсібилігі мен жауапкершілігі – шындық үшін күрестің басты шарты. Кәсіби мамандар дерекке сүйеніп, объективті талдау жасағанда ғана бұрмаланған түсініктер ығысады. Сондықтан «Бізге кәсіби тарихшылар керек» деген ұран бекер емес. Тарихқа әуесқойлықпен қарауды доғарып, оны ғылым ретінде дамытуға көңіл бөлуіміз керек. Археологиялық қазбалардан бастап мұрағат құжаттарына дейін тыңғылықты зерттелгенде ғана тарихтың толық көрінісі шығады. Егер бір дерекке күмән туса, оны басқа дерекпен салыстырып, сараптау қажет. Ғылыми әдіс осылай жұмыс істейді. Сол себепті тарихшылар әр ақпаратқа сақтықпен қарап, ақиқат пен жалғанды сүзгіден өткізіп отыруы тиіс.

Сонымен бірге тарихи білім беруді күшейткен жөн. Мектептен бастап жоғары оқу орындарына дейін ұлт тарихын объективті оқыту маңызды. Жас ұрпақ деректерді талдап, шынайы бағалауды үйренсе, алдамшы мифтерге алданбайтын болады. Сіз де, оқырман, тарих туралы әр хабарды сын көзбен бағамдаңыз. Түрлі дереккөздерден салыстырып қараңыз, пікір алуандығына назар салыңыз. Сонда бұрмаланған ақпараттың жетегінде кетпей, тарихи сананы қалыптастыруға сіз де үлес қосасыз.

ҚОРЫТЫНДЫ

Сонымен, тарихи зерттеулерде бұрмалаушылықтың болғаны анық. Әртүрлі заман мен жағдайларда билік өз мүддесі үшін деректерді өзгерткен, кейде ғалымдардың жауапсыздығынан жалған тұжырымдар тараған. Тарихты бұрмалау ұлт санасына зиян, өйткені ол өткеннен дұрыс сабақ алуға кедергі келтіреді. Сондықтан тарихи ақиқатты қалпына келтіру ешқашан күн тәртібінен түспеуі керек. Бұған жол бермеу – баршамыздың ортақ парызы. Өткенге құрмет – шындыққа құрмет, ал шындықтан аттау – тарихқа қиянат.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Байділдәұлы М. **Тарихты бұрмалаушылық тоқтатылсын!** Abai.kz, 31.03.2021. <https://abai.kz/post/130947>
2. **Президент: Кейбіреулер қазақтың өз тарихы, мемлекеті болмаған деп жүр, бұл - тарихты бұрмалау.** Azattyq Rýhy, 22.06.2023. <https://azattyq-ruhy.kz/society/57151>
3. Ермұқанов Б. **Бізге кәсіби тарихшылар керек.** Ана тілі (anatili.kazgazeta.kz), 09.06.2016. <https://anatili.kazgazeta.kz/news/37425>
4. Құрмаш А. **Профессионалдар. Тарихшы.** Qazaqstan Tarihy – e-history.kz, 09.11.2020. <https://e-history.kz/kz/news/show/32184>
5. Нұржекеұлы Б. **Ойдан тарих жасау — қылмыс.** Ult.kz, 14.03.2016. <https://ult.kz/post/beksultan-nurzhekeuly-oydan-tarikh-zhasau-kylmys>
6. **Тарихты бұрмалау қылмыс.** Qazaqstan dauiri (qazdauiri.kz), 31.03.2025.

<https://qazdauiri.kz/news/tarixty-burmalau-qylmys>

7. Құдагелдин М. **Тарихи сана - ұлттық үрдістің ұйытқысы**. Ақиқат журналы, 17.03.2015. <https://aqiqat.kazgazeta.kz/news/5735>
8. Самашев З. **Тарихи сана туралы** (сұхбат). Abai.kz, 29.12.2014. <https://abai.kz/post/39382>
9. Media & Information Literacy Lab. **Falsification of history** (MIL Resources). <https://millab.ge/en/mil-resources/any/17/any>

ҚМ АА Күәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.